

АРТ-ТЕРАПІЯ ЯК МЕТОД ПСИХОДІАГНОСТИКИ У ПРОФЕСІЙНОМУ САМОВИЗНАЧЕННІ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ ПТЗО

Людмила Злочевська

Науковий співробітник Інституту професійно-технічної освіти НАПН України, практичний психолог, арт-терапевт, кінезіолог, сімейний психотерапевт, член ГО «Арт – терапевтична асоціація»

В статті представлено використання методу арт-терапії в профорієнтаційній роботі з учнями ПТЗО. Презентуються арт-технології та можливості їх використання в професійному самовизначенні учнівської молоді в умовах сучасного ринку праці.

Ключові слова: арт-терапія, профорієнтаційна робота, професійне самовизначення.

Проблема. Зміни економічних, геополітичних і природничих процесів розвитку людства на початку ХХІ століття мають цивілізаційне значення, їм властиві неперервність та стрімкий розвиток практично всіх сфер діяльності людини та суспільства, який має тенденцію до прискорення і стосуються це не тільки України, а й всієї планети в цілому. Ці загальнопланетарні зміни потребують від майбутніх молодих фахівців професійної і соціальної мобільності, конкурентоспроможності, неперервної освіти та постійного професійного й духовного самовдосконалення.

Змінюється все: характер праці, яка все більше стає інтелектуальною, економічна діяльність, техніка і виробниче обладнання, база та організаційні форми роботи, розширення соціальних контактів, а через них і можливості для сприймання оточуючого простору. Стрімкий розвиток сучасного ринку праці створює необхідність для майбутніх молодих спеціалістів віднайти своє місце у житті, стає головним напрямком творчого розвитку, а також, з точки зору Я.І.Божович, виступає як причина формування нової „духовної” потреби - потреби у життєвому і професійному самовизначенні [1, с.385].

Перехід до ринкової економіки, постійне зростання вимог щодо професіоналізму та мобільності різних галузей виробництва, динамізм сучасних виробничих технологій, виникнення підприємств різних форм власності та інтеграція в світову економічну співдружність викликає необхідність впровадження нової парадигми професійної освіти, спрямованої на забезпечення вільного і якісного розвитку особистості учнів ПТНЗ. Цікаві погляди з цієї проблеми висловлює В.Радкевич, яка наголошує на необхідності реалізації ціннісного підходу до розвитку професійно-технічної освіти, де кінцевою метою є створення у ПТНЗ професійно-спрямованого діяльнісно-розвивального освітнього середовища [12, с.20].

З огляду соціальної і особистісної значущості проблема осучаснення профорієнтаційної роботи з учнівською молоддю є надзвичайно важливою, оскільки її ефективне вирішення сприяє задоволенню потреб держави й суспільства у висококваліфікованих і конкурентоспроможних фахівцях різного напрямку діяльності. Відбувається оновлення освітньої парадигми, де в основі є визначення індивідуальності, самобутності, самоцінності кожної молодої людини, її розвиток не як колективного суб'єкта, а, передусім, як рівноправної соціально компетентної особистості.

Профорієнтаційний напрямок роботи з учнівською молоддю в системі професійно-технічних закладах освіти ставить за мету виявити інтерес у них до змісту різних професій, до свого професійного майбутнього, яке через самовизначення і саморозкриття і являє завершальний етап первинної соціалізації та пізнання свого власного Образу „Я”. Формування професійного Образу „Я” невідривне від визначення своєї духовної, моральної та соціальної позиції, а також, і своїх стосунків зі Світом. В цьому сенсі, А.В. Мудрик підкреслює, що найважливіший момент у становленні особистості — це процес „пізнання світу і себе у ньому” [11, с.45].

Мета статті - розглянути можливості використання арт-терапії в професійному самовизначенні учнівської молоді в умовах сучасного ринку праці та ознайомити з арт-методиками, які доцільно використовувати у психодіагностичній роботі з учнями професійно-технічних закладів освіти.

Сьогодні, на нашу думку, ще дуже мало вивчається такий аспект самовизначення, як розуміння професійної спільності, морально-духовного ставлення до професії, де поряд з питанням „ким бути?” перед молододу людиною виникає необхідність зробити вибір „яким бути?” і „з ким бути?”, оскільки поняття професіоналізму як „системи організації свідомості”, притаманної професійним спільностям, включає в себе не тільки конкретні професійні знання, вміння, досвід, але й властивості людини як цілого. Професія — це не тільки діяльність, але й «сфера прояву особистості» [8, с. 9, 19].

Професійний потенціал особистості – це „можливе у передбаченні і прогнозуванні різномірний і багатомірний розвиток „Я” особистості, який здійснюється самою особистістю у процесі реалізації „життєвої справи”, зазначає І.П.Манюха, він обумовлює перспективи особистості у професійному розвитку, як „розгортання потенціалів її буття в професії і через професію”. Продовжуючи далі свою думку, вчений вважає, що розуміння цих явищ великою мірою буде визначати загальні засади практичної профорієнтації і пропонує метод „онтологічного моделювання” для дослідження професійного потенціалу особистості. [10, с. 58-59].

На сучасному етапі розвитку практичної психології стає питання пошуку нових інноваційних методів і підходів для реалізації програм, які направлені на створення просторових можливостей для самовиховання і саморозвитку учнівської молоді ПТНЗ, а також, на визначення їх індивідуальних здібностей та можливостей, направлених на розвиток професійної кар’єри.

На наш погляд, метод арт-терапії який, враховуючи в повній мірі досягнення наукової думки і досвід мистецтва, інтелект людини і його почуття, рефлексію і діяльність, природно поєднуючи тілесність і духовність людини, і є інноваційним підходом до вирішення завдань професійної психодіагностики, яка являє собою одну із основних форм профорієнтаційної роботи з учнівською молоддю ПТНЗ.

Методологічно виправданим, як нам здається, є звернення українського вченого-філософа І.А.Зязюна до визначення феномену „арт-терапія” як інноваційного у системі освіти і його застосування у сучасній педагогічній практиці: „Категорія арт-терапія, безсумнівно, нова для педагогічної теорії і освітньої практики. Новизна (властивість і якість за значенням) конкретизує „нове” як іншій порядок, винахід, метод, явище”. В системі цих уявлень вчений розглядає метод арт – терапії у педагогічному процесі як поширену сферу, яка є динамічною системою взаємодії між учнем, продуктом його художньої творчої діяльності і педагогом (арт – терапевтом) у так званому „фасилітуючому” арт – терапевтичному просторі з метою реалізації найважливіших функцій освіти: психотерапевтичної, корекційної, діагностичної, розвивальної, виховної, психопрофілактичної, реабілітаційної і т. ін. [7, с.25, 95].

Арт-технологіям властиві суттєві переваги, які дозволяють розширити можливості психодіагностичного інструментарію практичного психолога та профорієнтолога, створюють умови для дослідження несвідомих процесів, ідей і станів особистості учня; соціальні ролі, явища і форми поведінки, також допомагають віднайти й усвідомити новий шлях реалізації професійних здібностей. відновлюють механізми саморегуляції і самоактуалізації.

Інтенсивний розвиток і становлення арт-терапії в Україні є явищем не випадковим. Як вважають О.Л.Вознесенська і Л.В. Мова, „методи арт-терапії близькі ментальності українців, для яких більше характерна орієнтація на емоційно-образні переживання, ніж на раціональне вирішення внутрішньо психічних конфліктів”. Далі, автори підкреслюють, що архаїчні форми мистецтва, як праобраз сучасної арт-терапії, збереглися в українській народній творчості, в віршах, піснях, танцях, малюнках, різних виробках образотворчого

мистецтва, і становлять ресурс для духовного зцілення, адаптації людини до оточуючої світової реальності, до усвідомлення свого образу „Я”, як особистісного так і професійного [2, с.25-27].

Професійне самовизначення і саморозвиток сучасної особистості визначається через усвідомлення свого образу „Я”, де не тільки конкретні професійні знання, вміння та досвід, але й властивості людини як цілого відграють головну роль.

Професійна діагностика — це оцінка потенційних професійних здібностей, конкретних індивідуально-психологічних властивостей особистості необхідних для певних видів професійної діяльності та система психологічного вивчення особистості з метою виявлення її професійно значущих властивостей і якостей [3, с.166]. На нашу думку, психодіагностика є досить складною науково-практичною системою роботи, її інформаційну і методичну основу складають глибокі знання, такі як: зміст і умови професійної діяльності, загальні уявлення про вимоги професій до психофізіологічних та особистісних якостей людини, оцінка індивідуально-психологічних особливостей людини, порівняння отриманих результатів з вимогами різних видів діяльності.

Використовуючи арт-терапевтичні технології у психодіагностиці сучасної особистості з метою пізнання світу професій та пізнання себе у світі професій, ми бачимо, як образотворча діяльність створює своєрідні „мости”, які допомагають віднайти той особистісний творчий шлях, який приводить до розширення світосприймання сучасного професійного простору [6, с. 118].

На основі аналізу можливостей арт-терапії та порівнюючи ці можливості з іншими методами і методиками, які використовуються у профорієнтаційній роботі, ми можемо констатувати, що саме **потенційний ресурс** арт-терапевтичної роботи з учнями надає можливість їм отримати певний ціннісний досвід, відкриває нові шляхи до пошуку свого соціально-професійного „Я”, збагачує комунікативні можливості й соціальний репертуар, спонукає до створення нових моделей свого майбутнього.

Сучасне розуміння завдань психодіагностики зумовлює визначити переваги арт-терапевтичного підходу порівняно з іншими у таких позиціях, де метод арт-терапії:

- не має обмежень у використанні, тому що надає можливість уникнути прямого контакту з дорослими (вчитель, арт-терапевт) завдяки невербальному спілкуванню;
- символічна мова (термін “символ” походить з грецького на “знак” — речовий та умовний, який нагадує конкретне поняття або образ, що втілює певну ідею) — є основою образотворчого мистецтва, а відтак і формою комунікативної взаємодії;
- є способом вільного самовираження, самопізнання, самореалізації;
- є гармонізуючим засобом, який стає ресурсом для подальшого розвитку особистості.

Слід зазначити, що використання традиційного тестового підходу у профорієнтаційній роботі з учнями професійно-технічних навчальних закладів не дає повної характеристики для вивчення глибинно-психологічних феноменів та ресурсних можливостей для дослідження психічної реальності молоді людини. В цьому сенсі, К.Юнг наголошував, що образотворча діяльність являє собою внутрішню потребу — тобто особливий інстинкт, завдяки якому людина стає інструментом вираження досвіду колективного несвідомого, приймає участь у процесі індивідуалізації, який веде до усе більшого взаємопроникнення особистого та загальнолюдського, коли переборюється конфлікт між особистим й загальнолюдським, і людиною досягається максимальна соціальна реалізація своїх можливостей [6, с.116].

Український дослідник Н.Л.Коломінський вважав, що „співставлення суті арт-терапевтичної допомоги людині з предметом і завданнями соціальної психології показує, що соціальна психологія як наука і практика взаємодії (спілкування і ставлення) людей може стати науковим підґрунтям арт-терапії, насамперед, стосовно соціальних ролей, в яких

індивід у процесі соціалізації має навчитись не тільки виконувати певні соціальні функції, а й „грати” відповідні соціальні ролі” [9, с.47].

Підтримуючи думку цього автора, ми вважаємо, що такі види арт – терапевтичної роботи, як драматерапія і її фольклорний різновид, казкотерапія, ізотерапія, перформенс, лялкотерапія та інші, спроможні виявити слабкі сторони у сучасної особистості і напрацювати новий образ бажаної поведінки для адаптації у соціальному середовищі, реалізації особистісного та професійного потенціалу; тобто бути як суто психодіагностичним матеріалом, так і корекційно-розвиваючим, що дозволить вирішувати більш широкий спектр проблем, розглядаючи психодіагностику як „пізнання світу і себе у ньому” .

Вважаємо за доцільне розкрити зміст деяких арт-методик, які можна застосовувати як психодіагностичний інструментарій у роботі з учнями ПТЗО, досліджуючи внутрішній світ людини з різних точок зору.

Наприклад, арт-методики „**Людина у дощову зливу**” й „**Дощ в казковій країні**” (автори Т.Зінкевич-Євстігнеєва і Д.Кудзілов) надають можливість визначити рівень психологічної резистентності, тобто, здатності до протистояння несприятливим впливам зовнішніх факторів життєдіяльності. Саме ця здатність і є ресурсом соціальної адаптації, на розвиток якої впливає багато психологічних механізмів, таких як: темперамент, воля, інтелект і самосвідомість [5, с.57].

Характер й успіх соціальної самореалізації сучасної людини залежить від його системи цінностей та особливостей процесу цілеспрямованості. За допомогою методики „**Карта казкової країни**” стає можливим вирішувати такі завдання. як: накопичити дані про індивідуальну динаміку процесу формування образу мети і скласти прогноз відносно перспектив психологічної корекції; скласти прогноз в професійній сфері і визначити рівень професійної ефективності, зіставляючи стан образу мети з „маршрутом” її досягнення [5, с.93].

Одним із основних підходів, які використовуються у методиці В.Окландера „**Трояндовий куц**” є метод спрямованої візуалізації, який відкриває нові горизонти до самопізнання та самовідчуття і допомагає знайти потаємні шляхи до визначення психічного та емоційного стану, ставлення до соціального середовища, ресурсний потенціал та інше[4, с.71].

Під час інтерпретації арт – терапевтичних робіт, які створені різними формами і засобами образотворчого мистецтва, саме пошук та спільне обговорення дозволяють молодій людині зануритись у свій внутрішній світ, замислитись над своїм місцем у соціальному просторі сьогодення, визначають ресурсні можливості особистісного та професійного розвитку

Ознайомлення з арт-методиками дає нам підстави допустити, що суттєвим у використанні даного підходу є, з одного боку, його технологічність (синтез методик: візуалізація, малюнок, терапія творчим самовираженням) та орієнтація на самозаглиблення і самопізнання, яких так не вистачає в бурхливому сьогоденні у сучасної молоді, а з іншого – це можливість віднайти, як внутрішні, психічні ресурси особистості, так і зовнішні, що містяться у найближчому навколишньому оточенні, які спроможні стати підґрунтям для саморозвитку та самоствердження сучасної молодої людини, яка усвідомлює себе частиною великого Всесвіту.

Література

1. Божович Л.И. Личность и ее формирование в детском возрасте. – М.: Просвещение, 1968. – С. 385.
2. Вознесенська О.Л., Мова Л.В. Арт-терапія в роботі практичного психолога: використання арт-технологій в освіті. / Упорядник Т.Гончаренко. – К.: „Шкільний світ”, 2007. – С. 25-27.
3. В.М. Галицький, О.В.Мельник, В.В. Синявський. Соціально-психологічний словник. Київ, 2004. – С. 166.

4. Деркач О. О. Використання методу спрямованої візуалізації як засобу самопізнання. . – Київ.: Простір арт-терапії. /Збірник наукових праць, - 2008, - С. 71.
5. Зинкевич Т. Д., Кудзилов Д.Б. Психодиагностика через рисунок в сказкотерапии. – СПб.: изд. „Речь”, 2006. – С. 57, 93.
6. Злочевська Л.С. Арт-терапія як метод розвитку мотивації до творчої праці у профорієнтаційній роботі з учнівською молоддю. – // Простір арт-терапії: можливості і перспективи. Збірник наукових праць. – Київ, 2007. – С. 118.
7. Зязюн І.А. Педагогічна арт-терапія як естетична фасцинація. Педагогічна освіта і освіта дорослих: європейський вимір: зб. наук. праць / за ред. І. А. Зязюна, Н. Г.Ничкало. – К.: Хмельницький, 2008. – С. 25, 95.
8. Климов Е.А. Образ мира в разнотипных профессиях. – М, : МГУ, 1995, С.9,19.
9. Коломінський Н. Л. Соціально-психологічні проблеми застосування арт-терапії. – Київ.: Простір арт-терапії.// Матеріали II міжнародної науково-практичної конференції, т.1. - 2006. – С.47.
- 10.Маноха И.П. Человек и потенциал его бытия: опыт синтезирования онтологических и психологических познавательных техник. – К.: Стимул, 1995. – С. 58-59.
11. Мудрык А.В.Современный старшеклассник: проблемы самоопределения. – М, : Знание, 1997, С. 45.
12. Радкевич В.О. Ринкові засади розвитку професійної освіти і навчання. // Зб.: Науково-методичне забезпечення професійної освіти і навчання/ Матеріали Всеукраїнської (звітної) науково – практичної конференції за 2011 р. – НАПН України, Інститут професійно-технічної освіти, 2011. – С. 20.

АРТ-ТЕРАПИЯ КАК МЕТОД ПСИХОДИАГНОСТИКИ В ПРОФЕССИОНАЛЬНОМ САМООПРЕДЕЛЕНИИ УЧЕНИЧЕСКОЙ МОЛОДЕЖИ ПТУ

Людмила Злочевская

В статье представлено использование метода арт-терапии в профориентационной работе с учениками ПТУЗ. Презентуются арт-технологии и возможности их использования в профессиональном самоопределении ученической молодежи в условиях современного рынка труда.

Ключевые слова: арт-терапия, профориентационная работа, профессиональное самоопределение.

ART-THERAPY AS METHOD OF PSYCHOACTIVATOR IS IN PROFESSIONAL SELF-DETERMINATION OF STUDENT'S YOUNG PEOPLE of PTZO

Lyudmyla Zlochevska

The possibility of usage of art-therapy in professional oriented work with senior pupils is studied in this article PTEI. In the article the use of method of art-therapy is presented in professional self-determination work with the students of PTZO. The art-methods are presented and theirs possibility of usage by senior pupils in the professional self-determination in the conditions of a modern labour-market.

Key words: art-therapy, art-methods, vocational guidance work, professional self-determination